

DEGË E BLERTË

BIBLIOTEKA
SHTETIT

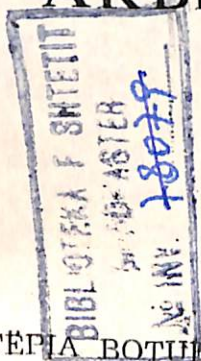
SH-1
8 33

ANTOLOGJI
E POEZISË
SË SOTME
ARBËRESHE

8JH-1
833

DEGË E BLERTË

(ANTOLOGJI
E POEZISË
SË SOTME
ARBËRESHE)

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Zgjedhur dhe përgatitur
nga

NASHO JORGAQI
HYSEN SINANI

Redaktor
LUAN REXHEPI

PARATHËNIE

Letërsia arbëreshe i takon atyre rasteve të rralla fatlume, që edhe duke qenë degë e trungut të letërsisë mëmë ka arritur të mbetet ngaherë e gjelbër, duke sfiduar kohën dhe harresën, klimën dhe tokën e huaj. Gjithë historia e saj shekullore është pasqyrë e ndërgjegjes së kombësisë, e individualitetit, e vitalitetit të një populli, tregues i lidhjeve të thella, «të gjakut të shprishur të Arbrit» me atdheun e të parëve. Për këtë të vërtetë flet qartë letërsia arbëreshe e shekullit XIX, trashëgimia madhore e De Radës dhe Darës, e Santorit dhe Serembes, pa të cilën nuk mund të kuptohet tradita jonë letrare e Rilindjes Kombëtare.

Por na gëzon fakti se letërsia arbëreshe nuk

është vetëm ajo që ka hyrë tanimë në historinë e artit e kulturës shqiptare. Letërsia arbëreshe është dhe një realitet letrar i kohës sonë; ajo gjallon e jep fryte, pohon ekzistencën e saj përmes vepërash e krijimesh me vlerë. Kjo letërsi pasqyron jetën dhe aspiratat e arbëreshëve, merr pjesë në luftën e tyre për ekzistencë, është e angazhuar në përpjekjet fisnike për afirmimin e individualitetit të vet.

Në ditët tona, në mjediset e arbëreshëve të Italisë është zgjuar një lëvizje e gjerë kulturore e letrare. Ata nuk e kuptojnë ekzistencën e tyre pa përpjekjet për zhvillimin e kulturës dhe letërsisë me frymë e karakter kombëtar.

Lufta për të ruajtur gjuhën amtare, kulturën shpirtërore e materiale, këmbëngulja për të fituar të drejtën e shkollës arbëreshe, mbledhja dhe botimi i folklorit, hulumtimi dhe nxjerrja në dritë e dorëshkrimeve të shkrimtarëve të traditës, hartimi i historisë së fshatrave, studimet e ndryshme monografike, janë disa nga aspektet kryesore të lëvizjes kulturore-patriotike që zhvillohet në ditët tona nga arbëreshët e Italisë. Kudo në mjediset e tyre, në Kalabri e në Sicili, po ndihet zëri i vëllezërve tanë, që përpiqen të pohojnë qenien e vetë si etnitet e kombësi. Inteligjencia arbëreshe është në pararojë të këtyre përpjekjeve. Re-

vistat «Vija», «Zjarri», «Kutundi ynë», «Zëri i arbëreshëve» janë kthyer në tribuna të mendimit e të mundit të arbëreshëve patriotë. Parulla e tyre «Një gjak, një gjuhë» është shprehja më kuptimplote e pozitës së drejtë patriotike, e aspiratës dhe përvojës historike se ekzistenca dhe jeta, gjuha dhe kultura arbëreshe nuk mund të merren me mend, pa historinë e kulturën shpirtërore e materiale të të gjithë popullit shqiptar.

Një rol të rëndësishëm në këtë luftë pa dyshim kanë luajtur dhe luajnë shkrimtarët, lot letërsia që ata krijojnë. Fryma e gjallë patriotike, shqetësimi për fatin e gjakut të Arbërit dhe pozitën e vështirë të arbëreshit në dhe të huaj, militantizmi dhe lidhja shpirtërore me historinë e atdheut të të parëve, që të marra të gjitha së bashku përbëjnë një vijë të kuqe në letërsinë e traditës, po gjejnë shprehjen e tyre dhe në letërsinë bashkëkohore. Kjo tregon se letërsia arbëreshe jo vetëm nuk ka shterur, por vazhdon denjësisht traditën, në kushte të tjera, me probleme e shqetësimet e kohës së saj. Sigurisht, për arsye krejt të kuptueshme jo në ato përmasa me ato talente e vlera veprash si letërsia e traditës.

Dihet se lëvizja kombëtare shqiptare u bë shpirti i letërsisë arbëreshe të shekullit të nëntëmbëdhjetë, e cila solli atë kontribut fort të çmuar

për çlirimin kombëtar. Duke u mbyllur kjo epokë, epoka e Rilindjes, u mbyll dhe periudha më e ndritur e letërsisë arbëreshe. E megjithatë, jeta tregon se letërsia arbëreshe nuk u shua. Në kushtet tepër të vështira që erdhën më vonë, duke përballuar synimet dhe veprimet imperialiste të borgjezisë së madhe italiane, duke u gjendur në shtratin e Prokustit të diktaturës së egër fashiste, duke luftuar kundër diskriminimit e pengesave të ndryshme, ajo nuk e pati të lehtë të zhvillohet e aq më tepër të ruajë shtatin madhor të Rilindjes. Ajo diti të gjallojë si ndërgjegje e kombësisë dhe pasqyrë e jetës arbëreshe. Fill pas Luftës së Dytë Botërore do të shohim frytet e para të mundit për t'i mbajtur gjallë burimet e letërsisë arbëreshe. Një nga këto fryte, që i takon kësaj kohe, është përmbledhja poetike e Dushko Vetmos «Burbuqe t'egra» (1946). Po duhet të presim disa vjet që të shohim fryte të tjera. Këto do t'i takojnë fundit të viteve 50 e sidomos viteve 60 e 70. Është një e vërtetë e gëzueshme se letërsia arbëreshe vitet e fundit ka njohur një prodhimtari të pasur, krijimtari kjo, që tërheq vëmendjen, jo vetëm me numrin e autorëve e të veprave, po dhe me problematikën dhe shqetësimet bashkëkohore, me atë të vërtetë artistike që di t'i kumtojë e t'i përcjellë lexuesit. Është mjaft po-

zitive që talentet më të mirë të kësaj letërsie krijojnë në gjuhën letrare ose përpiqen në mënyrë të ndërgjegjshme që të shkruajnë në gjuhën e përbashkët, duke iu larguar trajtave të ngushta dhe arkaike, e duke u afruar kështu me letërsinë mëmë. Vetëm një praktikë e tillë do të vinte në jetë parullën «Një komb një gjuhë». Emrat e shkrimtarëve arbëreshë, të Dushko Vetmos e Vorea Ujkos, të Karmell Kandrevës dhe Lluka Perones, të Agostin Jordanit e Françesko Altimarit janë tanimë të njohur në mes lexuesve. Veprat e tyre përfaqësojnë me nder letërsinë e sotme arbëreshe.

Letërsia bashkëkohore arbëreshe është kryesisht një letërsi poetike. Talentet e saj janë gati të gjithë poetë. Është ky një vazhdim i poezisë së traditës apo dhe shprehje e stadiit në të cilin ndodhet letërsia arbëreshe në kushtet e reja? Mund të jenë të dyja, po kryesorja është sepse poezia i përgjigjet flakë për flakë jetës, reagon menjëherë ndaj shqetësimeve të kohës. Aq më tepër po të kemi parasysh se poezia e sotme arbëreshe paraqitet kryesisht lirike. Vëmendja e saj është zhvendosur nga tema patriotike në temën shoqërore. Ajo ndjek traditën më të mirë të lirikës së Serrembes, poezinë e tij të shqetësuar për fatin e rëndë të arbëreshit, që ndihet përjetësisht i huaj

larg atdheut, por dhe krenar për vendin e të parëve, për origjinën shqiptare, që gjaku i arbërit, sado i shprishur nuk humbet në botën e sotme aq të trazuar.

Heroi i përbashkët i poezisë arbëreshe është njeriu i thjeshtë, punëtor e patriot, i mençur e krenar, që jeton në katundin e tij, por që nuk i shkëput lidhjet shpirtërore me atdheun e të parëve, që di se ç'bëhet në botë. Ai ka një fizionomi të brendëshme të pasur e të pastër, ai ka mbetur human, sado që realiteti borgjez e mundon dhe feja i bie në qafë në forma nga më djallëzoret. Megjithëse vërehen në disa vjersha mendime dhe gjendje pesimiste, nota fetare dhe frymë mistike, prapë duhet thënë se idetë e reja, progresi shoqëror, lufta për një shoqëri të re jo vetëm që nuk janë të huaja, por përbëjnë edhe brendinë themelore në poezinë e sotme arbëreshe.

Letërsia bashkëkohore arbëreshe po bën hapat e veta dhe në fushën e prozës e të dramaturgjisë. Po këto hapa janë më të ngadalshëm dhe frytet më të pakta. Deri më tani janë botuar në prozë novela e ndonjë roman, tregime të ndryshme në të përkohshmet letrare, siç kanë parë në to dritën e botimit dhe pjesë të vogla dramatike, por nuk kanë arritur në lartësinë e poezisë. Natyrisht, kjo është çështje kohe. Sepse sukseset e pa-

diskutueshme të poezisë, e cila është, siç dihet, gjinia që prin, na bëjnë të shpresojmë për korrje të mbara dhe në gjinitë e tjera.

Besimi për këto korrje të mbara e të shpejta të vjen i vetvetishëm edhe kur lexon vetëm këtë përmbledhje, ku janë përfshirë disa nga krijimet e individualiteteve më të shquara të poezisë së sotme arbëreshe. Për tendencën, rrugën e zhvillimit të poezisë arbëreshe në përgjithësi, si edhe të autorëve në veçanti, flasin edhe disa karakteristika kryesore të përbashkëta në pjesën më të mirë të krijimtarisë së këtyre poetëve.

Pavarësisht nga mosha apo kushtet e formimit të tyre poetik, tema patriotike është trajtuar nga secili prej tyre, sido që në forma e këndvështrime të ndryshme. Tema shoqërore është gjithashtu mjaft e trajtuar në poezinë më të mirë arbëreshe dhe shpesh e gërshetuar me atë patriotike, përmes një malli a një kujtimi për vendin e të parëve të tyre. Bashkë me motivin e dashurisë, poezia arbëreshe e sotme krijon, si të thuash, trinitetin e saj tematik më të preferuar, më të dukshëm.

Malli për Shqipërinë, për tokën e stërgjyshërve të tyre është pothuajse një motiv bazë nga lind edhe frymëzimi i parë i poetit arbëresh. Këtë mall për tokën e të parëve e gjen të shprehur kudo, nën